

Zbigniew Moszumański

Obrona Żoliborza w 1939 roku

Przegląd Historyczno-Wojskowy 12 (63)/2 (235), 145-154

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

OBRONA ŻOLIBORZA W 1939 ROKU

Warszawa, mimo że miała duże znaczenie polityczne i operacyjne, była miastem otwartym. Nie miała urządzeń obronnych, nie licząc starych, częściowo zniszczonych fortów porosyjskich. Największe siły przeznaczono jedynie do obrony przeciwlotniczej (Brygada Pościgowa, artyleria przeciwlotnicza, balony zaporowe, przeciwlotnicze ciężkie karabiny maszynowe). Gdy na początku kampanii wrześniowej został przerwany front polski przez wojska niemieckie, 3 września 1939 r. minister spraw wojskowych, gen. dyw. Tadeusz Kasprzycki, nakazał komendantowi głównemu Straży Granicznej, gen. bryg. Walerianowi Czumie, zorganizowanie obrony Warszawy przed uderzeniem grupy pancerno-motorowej z kierunku południowo-zachodniego (niemiecki XVI Korpus Armijny gen. kaw. Ericha Hoepnera). Sformowany naprzędcie Sztab Obrony Warszawy stanowili oficerowie Komendy Głównej Straży Granicznej. Szefem został mianowany płk dypl. Tadeusz Tomaszewski. Do obrony stolicy skierowano przejeżdżające przez Warszawę niektóre oddziały, m.in. II i III batalion 41 pułku piechoty, a także batalion stołeczny oraz formowane w Warszawie pododdziały marszowe i asystencyjne. Od 6 września rozpoczęło się także formowanie obrony cywilnej oraz Robotniczej Brygady Obrony Warszawy.

Generał Czuma, wobec szczupłości sił, postanowił stawiać opór na skraju zwartej zabudowy części miasta, rezygnując tym samym z linii fortów zewnętrznych. Zgromadzonej w stolicy artylerii zamierzał użyć do obrony przeciwpancernej. Pierwszą linię obrony Warszawy od strony zachodniej podzielił na cztery rejony obrony: „Mokotów”, „Ochota”, „Wola” i „Marymont”. Ten ostatni rejon, ciągnący się od Fortu Bema (włącznie) przez Marymont do Wisły, zajął batalion marszowy dowodzony przez kpt. Bogdana Rożnowskiego, zmobilizowany przez 30 Pułk Strzelców Kaniowskich, wzmocniony przez kompanię ciężkich karabinów maszynowych sformowaną przez 36 pułk piechoty Legii Akademickiej.

8 września do granic Warszawy dotarły oddziały niemieckiej 4 Dywizji Pancernej gen. mjr. Georga Hansa Reinhardta. Niemcy próbowali zdobyć stolicę Polski z zaskoczenia siłami dywizji, które 6 września przełamały front polski pod Piotrkowem Trybunalskim. Atak niemieckiej 4 Dywizji Pancernej na Ochotę i Wolę załamał się w wyniku skutecznej polskiej obrony i został opłacony wysokimi stratami po stronie niemieckiej.

Po odparciu ataku niemieckiego, mając świadomość narastania zagrożenia ze wszystkich stron, gen. Czuma podzielił miasto na dwa odcinki: „Warszawa-Zachód” (dowódca płk dypl. Marian Porwit) i „Warszawa-Wschód” (dowódca płk Julian Janowski). Z kolei zachodnią część miasta podzielono na pododcinki: „Północ”, „Zachód” i „Południe”. Pododcinkiem „Północ” dowodził ppłk dypl. Walerian Tewzadze, mający m.p. na pl. Inwalidów. W związku ze

wzmacnianiem obrony kpt. Rożnowski przekazał Fort Bema II batalionowi 144 pułku piechoty rezerwowego mjr. Bronisława Wadasa.

Przebieg walk IV batalionu kpt. Rożnowskiego został utrwalony w dzienniku bojowym. Po jego śmierci dokument ten był w posiadaniu wnuka – Piotra Baranowskiego. Przekazał go do publikacji brat stryjeczny Autora – Kazimierz Nowina-Rożnowski.

Bogdan Józef Antoni¹ Rożnowski, syn Antoniego Makarego (1 I 1879–9 XII 1968), inżyniera, i Marii Antoniny (2 IX 1880–15 VIII 1957) z Jurgielewiczów², urodził się 10 sierpnia 1905 r. w Warszawie, gdzie został ochrzczony w kościele pw. św. Barbary³. W 1906 r. wyjechał wraz z matką do Omska na Syberii, gdzie przebywał na zesłaniu od 1905 r. jego ojciec. Tam przyszło na świat jego rodzeństwo: Piotr (1 VIII 1907), Hipolit (1908–1912) oraz bliźnięta – Feliks i Marta (28 VIII 1909 r.)⁴. W latach 1914–1921 r. uczęszczał do rosyjskiego gimnazjum w Omsku. W listopadzie 1921 r. powrócił wraz z rodzicami i rodzeństwem do kraju (rodzice zamieszkali w Katowicach). W 1922 r. rozpoczął naukę w Państwowej Szkole Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. Hipolita Wawelberga i Stanisława Rotwanda w Warszawie, lecz zrezygnował z niej. W 1923 r. zdał uproszczony egzamin maturalny w Szkole Podchorążych Piechoty w Warszawie i 12 września został przyjęty na kurs unitarny do 54 klasy. Po ukończeniu kursu ze 116 lokatą⁵, 1 sierpnia w stopniu kaprała podchorążego został skierowany na 3-miesięczną praktykę. Funkcję instruktora pełnił najpierw w Korpusie Kadetów nr 1 we Lwowie, a od pierwszej dekady września –

w tzw. okresie rekruckim kursu unitarnego kolejnego rocznika Szkoły Podchorążych Piechoty. Po ukończeniu praktyki został przyjęty na pierwszy rok nauki w Oficerskiej Szkole Piechoty w Warszawie i awansowany do stopnia plutonowego podchorążego. W sierpniu 1925 r., po ukończeniu pierwszego roku nauki, został skierowany na 3-miesięczną praktykę do 83 pułku piechoty w Kobryniu, na stanowisko dowódcy plutonu piechoty. Po jej ukończeniu, awansowany do stopnia sierżanta podchorążego, rozpoczął drugi rok nauki.

¹ Początkowo w dokumentach wojskowych posługiwano się imionami Bohdan Józef. Dopiero w 1931 r. minister spraw wojskowych zarządzeniem L. 13048-I sprostował je na Bogdan Józef Antoni. Zob. „Dziennik Personalny MSWojsk” 1931, nr 5, s. 263; Centralne Archiwum Wojskowe (dalej – CAW), I.320.74.19, Rozkaz dzienny dowódcy 74 Górnośląskiego Pułku Piechoty nr 173, z 7 VIII 1931 r., pkt 11, s. 2.

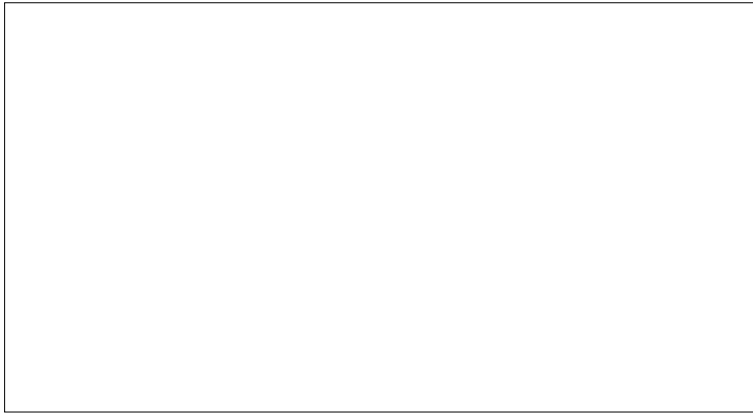
² Antoni Makary Rożnowski zawarł związek małżeński z Marią Antoniną Jurgielewicz 20 XI 1902 r. w kościele pw. Wszystkich Świętych w Warszawie. Zob. <http://metryki.genealodzy.pl/metryka.php?zs=9264d&sy=326&kt=1&pplik=535.jpg>, Projekt indeksacji metryk parafialnych, Zespół 9264/D – Księgi metrykalne Parafii Rzymskokatolickiej pw. Wszystkich Świętych w Warszawie, Jednostka 326 – Księga zaślubionych 1902 r., Akt małżeństwa nr 535 [23 III 2011].

³ Odpis świadectwa urodzenia i chrztu św. Bogdana Józefa Antoniego Rożnowskiego nr 79/1906, wydany 23 II 1951 r. przez Rzymskokatolicką Parafię św. Barbary w Warszawie – udostępniony przez Piotra Baranowskiego.

⁴ CAW, TAP 1442/69/119, kpt. Bogdana Józefa Rożnowskiego.

⁵ W. Lenkiewicz, *Szkoła Podchorążych Piechoty (1917–1930)*, w: *Księga pamiątkowa 1830–29 XI–1930. Szkice z dziejów szkół piechoty polskiej*, Ostrów-Komorowo 1930, s. 468.

15 sierpnia 1926 r. odbyła się III promocja absolwentów Oficerskiej Szkoły Piechoty. Promowano wówczas 53 podporuczników. Prymusem został ppor. Franciszek Kwiryn Herman, 2 lokatę uzyskał ppor. Józef Kuropieska, a 43 – ppor. Bogdan Józef Rożnowski⁶. Rozporządzeniem ministra spraw wojskowych – ppor. Bogdan Józef Rożnowski został wcielony do 74 pułku piechoty w Lublińcu⁷, gdzie objął stanowisko dowódcy plutonu

Oficerowie 74 Górnos Śląskiego Pułku Piechoty podczas zajęć, Lubliniec 1930 r.
I rzęd: 4 od lewej – por. B. J. Rożnowski

piechoty. Dwa lata później na podstawie zarządzenia Prezydenta RP został awansowany do stopnia porucznika ze starszeństwem z dniem 15 sierpnia 1928 r. z lokatą 72⁸. W 1929 r. ukończył miesięczny kurs minerski na Obozie Ćwiczebnym Przyglów⁹. Od 1 do 31 października 1930 r. uczestniczył w 4-tygodniowym kursie oświatowym dla młodszych oficerów broni przy Referacie Oświatowym Komendy Garnizonu we Lwowie¹⁰, a następnie powrócił do macierzystej jednostki. Od 26 stycznia do 12 lutego 1931 r. pełnił funkcję płatnika pułku. 13 lutego 1931 r. został skierowany na 4-miesięczny kurs dowódców plutonów pionierów w Centrum Wyszolenia Saperów w Modlinie¹¹, po jego ukończeniu przejął dowodzenie plutonem pionierów od por. Stefana Kozdroja¹². W czerwcu tegoż roku, tuż po powrocie z kursu, zawarł związek małżeński z Krystyną Reginą Wyrzykowską, 7 maja 1932 r. zaś urodziła się mu

⁶ *Ibidem*, s. 494. Zob. także: *Rozporządzenie Prezydenta RP z 27 lipca 1926 r.*, „Dziennik Personalny MSWojsk” 1926, nr 32, s. 259.

⁷ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wojskowych, Departament I MSWojsk, L. 27297/1926, ibidem*, s. 264.

⁸ *Zarządzenie Prezydenta RP z 15 sierpnia 1928 r.*, *ibidem* 1928, nr 13, s. 276.

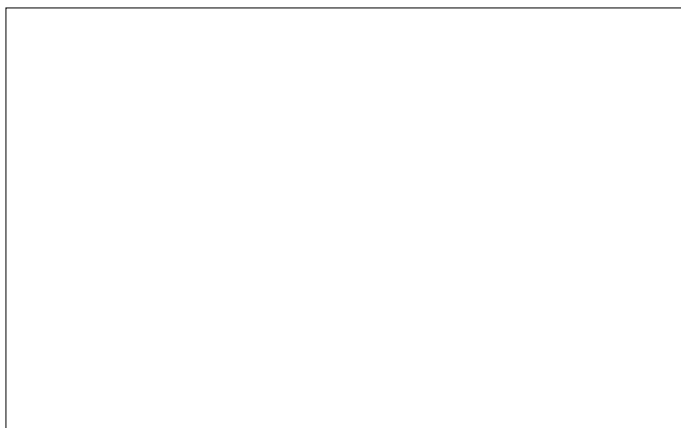
⁹ CAW, I.320.74.16, Rozkazy dzienne dowódcy 74 Górnos Śląskiego Pułku Piechoty nr 139 z 22 VI 1929 r., pkt 10, s. 2; nr 166 z 29 VII 1929 r., pkt 10, s. 2. Zob. także *ibidem*, AP 8632.

¹⁰ *Ibidem*, I.320.74.17, Rozkazy dzienne dowódcy 74 Górnos Śląskiego Pułku Piechoty nr 196 z 17 IX 1930 r., pkt 15, s. 3; nr 237 z 4 XI 1930 r., pkt 11, s. 3.

¹¹ *Zarządzenie Ministra Spraw Wojskowych, Biuro Personalne, L. 9458-I*, „Dziennik Personalny MSWojsk” 1931, nr 5, s. 254; CAW, I.320.74.19, Rozkazy dzienne dowódcy 74 Górnos Śląskiego Pułku Piechoty nr 33 z 13 II 1931 r., pkt 6, s. 2; nr 128 z 15 VI 1931 r., pkt 4, s. 1. W aktach personalnych kpt. Bogdana Rożnowskiego odnotowano błędnie, że w tym samym czasie ukończył kurs w Doświadczalnym Centrum Wyszolenia w Rembertowie. Por. CAW, AP 8632.

¹² *Ibidem*, I.320.74.19, Rozkaz dzienny dowódcy 74 Górnos Śląskiego Pułku Piechoty nr 179 z 14 VIII 1931 r., pkt 13, s. 3.

córka Aleksandra. Do stopnia kapitana awansowany ze starszeństwem z dniem 1 stycznia 1935 r. z lokatą 228¹³. 18 grudnia 1935 r. został przeniesiony do pińskiego 84 Pułku Strzelców Poleskich płk. Józefa Zawisłaka, gdzie w III batalionie w Łunińcu przejął dowodzenie 7 kompanią strzelecką od kpt. Ernesta Angelo¹⁴. Z kolei 20 stycznia 1937 r. został przeniesiony do 30 Pułku Strzelców Kaniowskich w Warszawie¹⁵, gdzie najpierw dowodził 2 kompanią strzelecką, a po przekazaniu dowodzenia por. Antoniemu Rakowi, 1 lutego 1939 r. objął funkcję zastępcy oficera mobilizacyjnego¹⁶.

Podchorążowie II roku Oficerskiej Szkoły Piechoty podczas wycieczki do Wieliczki.

I rząd – siedzą od lewej: 2 – sierż. pchor. B. J. Rożnowski, 6 – dowódca batalionu Oficerskiej Szkoły Piechoty mjr Marian Jadwiński, 7 – kpt. SG Alfons Klotz; III: rząd 4 od lewej – sierż. pchor. Józef Kuropieska; IV rząd: 5 od lewej – sierż. pchor. Franciszek Herman

3 września 1939 r. otrzymał od zastępcy dowódcy obrony Warszawy płk. Juliana Janowskiego zadanie sformowania batalionu marszowego z pozostałych w warszawskiej Cytadeli pododdziałów marszowych 30 Pułku Strzelców Kaniowskich, przemianowanego później na IV batalion. Na rozkaz dowódcy obrony Warszawy, gen. bryg. Waleriana Czumy, dowodzony przez kpt. Rożnowskiego IV batalion bronił się na linii zwartej zabudowy Żoliborza od Fortu Bema do brzegu Wisły. Po kapitulacji Warszawy kpt. Rożnowski przebywał w niewoli niemieckiej: od 1 października 1939 do 1 sierpnia 1940 – w Oflagu XI A Osterode Hartz, od 1 sierpnia do 14 listopada 1940 – w Oflagu II A Prenzlau, od 14 listopada 1940 do 15 maja 1942 – w Oflagu II B Arnswalde, od 15 maja 1942 do 28 stycznia 1945 – w Oflagu II D Grossborn, a od 28 stycznia do 28 kwietnia 1945 – w Oflagu X B Sanbostel koło Hamburga¹⁷.

¹³ Zarządzenie Prezydenta RP z 27 czerwca 1935 r., „Dziennik Personalny MSWojsk” 1935, nr 9, s. 71.

¹⁴ CAW, I.320.84.18, Rozkaz dzienny dowódcy 84 Pułku Strzelców Poleskich nr 280 z 18 XII 1935 r., pkt 6, s. 2.

¹⁵ *Ibidem*, I.320.84.21, Rozkaz dzienny dowódcy 84 Pułku Strzelców Poleskich nr 15 z 20 I 1937 r., pkt 7, s. 3.

¹⁶ *Ibidem*, I.320.30.17, Rozkaz dzienny dowódcy 30 Pułku Strzelców Kaniowskich nr 19 z 24 I 1939 r., s. 1.

¹⁷ CAW, TAP 1442/69/119.

Kpt. B. J. Rożnowski (siedzi – 2 z prawej) podczas pobytu
w niewoli niemieckiej

Po oswobodzeniu przebywał na kuracji szpitalnej i dopiero w lipcu 1946 r. pociągiem Polskiego Czerwonego Krzyża powrócił do Warszawy, gdzie mieszkała żona Krystyna z córką Oleńką. Po powrocie do kraju nie było mu dane przywdziać kapitański mundur. Od sierpnia 1946 r. pracował jako inspektor we Wrocławiu, lecz ze względu na pogarszający się stan zdrowia musiał znaleźć inną posadę. W lutym 1947 r. objął funkcję podreferendarza w Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie. W październiku 1947 r. został służbowo przeniesiony na stanowisko kierownika wydziału w Ministerstwie Administracji Publicznej w Warszawie. Od 9 grudnia 1947 do 15 czerwca 1948 r. odbył Wyższy Kurs Administracji przy Prezydium Rady Ministrów. Po reorganizacji ministerstwa rozpoczął pracę w Stołecznej Dyrekcji Budowy Osiedli Robotniczych, najpierw jako kierownik referatu, a następnie kierownik Działu Planowania. Zmarł 7 lutego 1986 r. w Warszawie¹⁸, został pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

Odnaczony: Krzyżem Srebrnym Orderu Wojennego *Virtuti Militari* nr 14 200, srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem 10-lecia Odzyskanej Niepodległości i brązowym Medalem za Długoletnią Służbę¹⁹.

1 września 2010 r. w kościele pw. Dzieciątka Jezus na Żoliborzu została odsłonięta, ufundowana przez rodzinę Rożnowskich, tablica poświęcona żołnierzom IV batalionu 30 Pułku Strzelców Kaniowskich oraz jego dowódcy kpt. Bogdanowi Rożnowskiemu²⁰.

Zbigniew Moszumański

¹⁸ Odpis skrócony aktu zgonu Bogdana Józefa nr VI/399/86, wydany 16 VII 1986 r. przez Urząd Stanu Cywilnego Warszawa Praga Południe – udostępniony przez Piotra Baranowskiego.

¹⁹ CAW, TAP 1442/69/119. Por. T. Łaszczewski, *Rożnowski Bohdan Józef Antoni*, <http://www.stankiewicz.e.pl/index.php?kat=34&sub=570>, *Obrona Warszawy i Modlina – 1939 r. Nazwiska O–R* (26 II 2011).

²⁰ Nowa tablica pamiątkowa, http://dzieciatko-jezus.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=265&Itemid=155 (26 II 2011).

Wyciąg z dziennika bojowego batalionu marszowego 30 Pułku Strzelców Kaniowskich. Działania wojenne w 1939 r.

3/4 IX. W Cytadeli otrzymałem rozkaz od płk. [Juliana] Janowskiego z[astęp]cy d[owód]cy obrony Warszawy gen. bryg. [Waleriana] Czumy – zorganizować ba[atali]on z pozostałych w Cytadeli oddziałów marszowych 30 P[ułku] S[trzelców] K[aniowskich] oraz z komp[anii] ckm, którą przydzielili 36 P[ułk] P[iechoty] Legii Akademickiej]. Stawić się osobiście na odprawie w D[owódz]twie Obrony W[arszawy], Al. Ujazdowskie. Tam otrzymałem na piśmie zadanie szczegółowe: *Wobec spodziewanego pojawienia się czołgów n[ie]p[rzyjacie]la zamknąć kierunki Młociny–Wawrzyszew w granicach od Fortu Bema²¹ (do chwili jego opróżnienia – było tam trochę mat[eriałów] wojskowych, amunicja i działa [kalibru] 75 mm) do Wisły z wiaduktem żoliborskim włącznie. Fort Bema utrzymać do chwili jego opróżnienia.*

Otrzymałem do dyspozycji 1 [jedną] bat[erię] 75 mm jako bezpośrednią obronę p[rzeciwi]panc[erną], d[owód]ca kpt. Dobrzański²². Dalsze oddziały miały dołączyć na miejscu.

5 IX. Organizacja obrony odcinka, rozmieszczanie oddziałów, podział zadań, obsada linii czuwania i wyznaczenie kierunków rozpoznania. W godzinach wieczornych stwierdzam zrzut spadochroniarzy npla nad fortem F-2²³.

6 IX. Zgłoszenie się osób cywilnych w zorganizowanych grupach do robót ziemnych. Zgłosił się por. Kwiatkowski²⁴ z plutonem zmotoryzowanym pionierów. Przystępują do minowania przedpola i mostka kolejki do Palmir. Miasto przysyła tramwaje do barykad na szosie do Młocin. Zjawiają się pojedynczy uciekinierzy, wojskowych kierują do Cytadeli.

Pluton ppor. Marowskiego²⁵ + ckm obsadza Buraków. Działa 75 mm na kierunkach: Młociny i Wawrzyszew, [stanowisko ogniowe] Buraków oraz nad Wisłą (szosa).

7 IX. Zgłosił się dca zmotoryzowanego plutonu p[rzeciwi]panc[ernego] ppor. Skiba²⁶ – otrzymał zadanie obsady odcinka ba[tali]onu od wiaduktu żoliborskiego włącznie (1 działko – Buraków, 1 działko – ul. Marii Kazimiery na Marymoncie, 2 działka – wiadukt).

Wieczorem fort F-2 został opuszczony przez komp. 202 i obsadzony przez 1 plut. + ckm do chwili całkowitego opróżnienia.

8 IX. Kontynuacja pracy obronnej, przegrupowania i umocnienia stanowisk – rozpoznanie na kierunku Wawrzyszew–Młociny–Łomianki–Babice i wzdłuż Wisły²⁷. Pojawia się znacznie większa ilość uciekinierów.

²¹ Fort Bema, a właściwie Fort P („Parysów”) został zbudowany w latach 1886–1890 w ramach drugiego (wewnętrznego) pierścienia fortów twierdzy Warszawa. 31 I 1909 r. wydano rozkaz likwidacji twierdzy, lecz wysadzono jedynie poternę i prochownię u styku prawego barku i czoła. W 1921 r. Fort „Parysów” otrzymał nazwę Fortu Bema. W latach 1925–1934 mieściła się w nim Wytwórnia Amunicji nr 1. W forcie były przechowywane zapasy broni z przeznaczeniem do uzupełnienia strat wojennych i dla nowo formowanych jednostek. Zob. S. Łagowski, *Szlakiem twierdz i ufortyfikowanych przedmości*, Pruszków 2005, s. 96–97.

²² Był to dowódca 2 baterii 41 dywizjonu artylerii lekkiej, kpt. rez. Bronisław Dobrzański.

²³ Fort II (Fort „Opalin”) – jeden z fortów pierścienia zewnętrznego twierdzy Warszawa, zbudowany w latach 1881–1885. Obecnie nazywany Fortem Chomiczówka lub Wawrzyszew. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę fort zajmowała Centralna Składnica Amunicji nr 1; 7 III 1931 r. został przekazany Warsztatowi Amunicyjnemu nr 1. Zob. S. Łagowski, *op. cit.*, s. 101.

²⁴ Był to dowódca 2 kompanii 60 batalionu saperów, por. rez. Witold Kwiatkowski.

²⁵ Był to dowódca 6 baterii 5 pułku artylerii lekkiej, ppor. Robert Marowski.

²⁶ Był to ppor. rez. Franciszek Skiba z 11 zmotoryzowanej kompanii przeciwpancernej.

²⁷ We wczesnych godzinach rannych 8 IX dowódca obrony Warszawy, gen. bryg. Walerian Czuma, przeprowadził inspekcję przygotowań na pozycji pierwszego rzutu. (...) *skontrolowaliśmy pozycję w prawoskrzydłowym batalionie*

9 IX. Fort Bema opuszczony (został podporządkowany sąsiedniemu ba[tali]onowi mjr. Wadasa²⁸). Następują dalsze przegrupowania.

10 IX. Patrole stwierdziły obecność npla w Babicach, Mościskach, rozpoznają na m. Gać, Wawrzyszew, Wólka Węglowa. W m. Babice pojedyncze czołgi npla i drobne oddziały piech[oty] (w czasie rozpoznania poległ pchor. [Antoni] Brandys). W Wawrzyszewie dywersanci npla.

11 IX. Stwierdzono obecność czołgów npla i drobnych oddziałów piechoty w Wawrzyszewie Nowym i Os[iedlu Łączności] Babice²⁹. Ogień artylerii npla na moje m.p. Rozpoznaje na Wawrzyszew Nowy – stała obserwacja npla.

W godzinach wieczornych wypad komp. czołgów³⁰ + komp. 201 na npla w Wawrzyszewie³¹. Wzięto do niewoli jeńców i 3 czołgi npla (poległ dca wypadu kpt. Chotkowski³²).

Pożar dworca Gdańskiego po bombardowaniu. Również pali się las w Palmirach.

12 IX. Stwierdzony npl w Babicach (czołgi odrzucone), również w Młocinach i Wawrzyszewie, Wólce Węglowej (jest to rozpoznanie lub ubezpieczenie npla). Mjr Decowski ze swoim ba[tali]onem³³ naciera na Babice i obsadza je po wycofaniu się npla. Wzmaga się ogień artylerii na rozwidlenie dróg Warszawa–Młociny–Wawrzyszew. Również silnie ostrzelanie art[ylerijskie] moje m.p. Zmiana m.p. na ul. Gdańską, a potem na Słowackiego.

13 IX. Silne bombardowanie lotnicze. N[ie]p[rzyjacie]l próbuje utrzymać Młociny, potem wycofuje się. Na pozostałych kierunkach stwierdza się obecność npla. Silne ostrzelanie artylerii i bombardowanie lotnicze. Duże straty wśród ludności cywilnej. Dworzec Gdański spłonął doszczętnie. Również spalone baraki przy dworcu.

14 IX. N[ie]p[rzyjacie]l naciera na Babice, mjr Decowski odpiera natarcie. W dalszym ciągu ostrzał artylerii i lotniczy. Obecność drobnych patroli npla i pojedynczych czołgów na przedpolu.

15 IX. Ciągły ogień artylerii. Stwierdzono npla w Wólce Węglowej, którą obsadza i próbuje nacierać na m. Gać.

16 IX. Przerwana komunikacja z Modlinem. Silne bombardowanie całego odcinka przez lotnictwo, szczególnie dw[orzec] Gdański, ul. Słowackiego, pl. Wilsona, Cytadela. Wybuchy min obok CIWF³⁴. Ppor. Kowalski³⁵ z plut. strzel. wypad nocny na rejon Wólki Węglowej. N[ie]p[rzyjacie]la nie stwierdzono.

(4/30 pp), którym dowodził kpt. Bogdan Rożnowski (...). Działa przeciwpancerne były doskonale zamaskowane – wspomina uczestnik tej inspekcji, płk dypl. Marian Porwit. Zob. M. Porwit, *Obrona Warszawy wrzesień 1939. Wspomnienia i fakty*, Warszawa 1959, s. 55.

²⁸ Był to II batalion 144 pp rez., dowodzony przez mjr. Bronisława Wadasa.

²⁹ Od 28 IX 1936 r. osiedle nosiło nazwę Boernerowo.

³⁰ Kompanią czołgów 7TP dowodził rtm. Stanisław Grąbczewski.

³¹ Szerzej o przebiegu wypadu zob.: *ibidem*; L. Głowacki, *Obrona Warszawy i Modlina na tle kampanii wrześniowej 1939*, Warszawa 1985, s. 154–155.

³² Był to dowódca kompanii kolarzy 360 pp rez., komisarz Straży Granicznej Witold Marian Chotkowski. Płk dypl. Marian Porwit podaje błędną pisownię nazwiska „Chodkowski”. Zob. M. Porwit, *op. cit.*, s. 124–125.

³³ Był to III batalion 26 pp dowodzony przez mjr. Jacka Decowskiego.

³⁴ Centralny Instytut Wychowania Fizycznego im. Pierwszego Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego przekształcono ustawą z 23 VIII 1938 r. w Akademię Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego na Bielanach. Zob. „Dziennik Ustaw RP” 1938, nr 65, poz. 488.

³⁵ Był to dowódca 1 plutonu 203 kompanii strzeleckiej, ppor. rez. Edward Kowalski

17 IX. N[ie]p[rzyjacie]l w Łomiankach, rozpoznają przedpole, gdzie patrole stwierdzają obecność słabych sił npla. Musiałem przekazać odcinek i brać udział w wypadzie płk. [Mariana] Porwita na południu³⁶ W[arsza]wy³⁷.

18 IX. Stwierdza się pojawienie się czołgów na przedpolu – są to rozpoznania npla. Stwierdzam przeprawę npla przez Wisłę w okolicy Łomianek.

19 IX. I/30 pp dcy mjra Kamińskiego³⁸ wychodzi z Warszawy na podstawę wyjściową do natarcia na Wawrzyszew, Placówka. 1 plut[on] + ckm + działko ppanc zajął podstawę na przedpolu – wyznaczam przewodnika do I/30 pp. Zgłosił się por. [Piotr] Borkowski z komp[anią] strzel[ecką] +1 plut[on] ckm + 1 działko ppanc z 32 pp – otrzymał zadanie włączenia do ba[tali]onu. Meldowałem do Dowództwa Obrony [Warszawy].

Około godz. 14.10 kawaleria gen. [bryg. Romana] Abrahama [nadchodzi] z kierunku Młocin. Wyznaczam 1 oficera z patrolem do nawiązania łączności. Przydzielono oddział cyklistów z 30 pp z Cytadeli – otrzymał zadanie rozpoznania przedpola.

20 IX. Bombardowanie lotnicze npla. Stale rozpoznają m. Łomianki zajęte przez npla.

21 IX. Powrót części ba[tali]onu mjr. Kamińskiego³⁹. Natarcie załamało się, powrót do Cytadeli. W godzinach wieczornych na linię mojego czuwania wchodzi 2 pułki poznańskiej 25 DP – 60 pp i 56 pp zorganizowane w 2 ba[tali]ony⁴⁰.

22 IX. Wycofuję oddziały z linii czuwania. N[ie]p[rzyjacie]l dalej przeprawia się przez Wisłę w rej[onie] Młocin.

23 IX. Bez zmian. Komp[anie] na] umocnionej pozycji.

24 IX. N[ie]p[rzyjacie]l rozpoczął bezpośrednie natarcie na 60 i 56 pp. N[ie]p[rzyjacie]l naciera również na rejon cmentarza Włoskiego i Strzelnicy i CIWF.

25 IX. Wypad 1 plut[onu] komp[anii] 203 na npla, który zajął kulochwyty strzelnicy, npl odrzucony. Również natarcie npla z kier. Wawrzyszewa zatrzymane.

26 IX. Silne bombardowanie lotnicze i ogień artylerii. N[ie]p[rzyjacie]l naciera silnie na Zdobycz Robotniczą i Strzelnicę. Również natarcie wzdłuż szosy Młociny zatrzymane.

27 IX. Natarcie n[ie]p[rzyjacie]la osłabło. Przygotowanie ba[tali]onu do przeciwnatarcia na całym odcinku frontu ba[tali]onu. Godz. 12.00 zawieszenie broni.

28–29–30 IX. Ba[tali]on pozostaje na miejscu.

30 IX. Zdanie broni.

(–) Kpt. Bogdan ROŻNOWSKI

³⁶ Chodziło o południowy skraj Puszczy Kampinoskiej, czyli na północy Warszawy. Zob. M. Porwit, *op. cit.*, s. 168–169.

³⁷ Wypad został odwołany przez dowódcę obrony Warszawy gen. bryg. Waleriana Czumę. Zob. *ibidem*, s. 169; J. Römmel, *Za honor i Ojczyznę. Wspomnienia dowódcy armii „Łódź” i „Warszawa”*, Warszawa 1958, s. 302–304.

³⁸ Dowódca I batalionu 30 Pułku Strzelców Kaniowskich mjr Bronisław Czesław Kamiński poległ we wsi Placówka 21 IX 1939 r. Zob. L. Głowacki, *op. cit.*, s. 293.

³⁹ 21 IX 1939 r. w walkach we wsi Placówka polegli, oprócz dowódcy batalionu mjr. Bronisława Czesława Kamińskiego, adiutant batalionu – por. rez. Waclaw Jerzy Teichfeld, dowódca 1 kompanii strzeleckiej – por. Karol Jerzy Lange, i dowódca 3 kompanii strzeleckiej – kpt. Tadeusz Rudowski, natomiast dowódca 2 kompanii strzeleckiej – por. Antoni Rak, i dowódca 1 kompanii ckm – por. Józef Wielgomasz, zostali ranni. Zob. *ibidem*.

⁴⁰ Dowodził nimi ppłk dypl. Stanisław Małek.

Obsada:

201 [kompania strzelecka]:

por. [Tadeusz Julian] Albiński [– dowódca kompanii],
ppor. [Henryk Damian] Blicharski,
ppor. [Zygmunt Stanisław] Kopczyński,
ppor. [Jan] Cedzidło;

202 [kompania strzelecka]:

ppor. [Ludwik] Łukasiewicz [– dowódca kompanii],
ppor. [Marian] Nowakowski,
ppor. [Franciszek] Lewandowski,
ppor. [Stefan] Traczyk,
ppor. [Adam Olgierd] Uziembło⁴¹;

203 [kompania strzelecka]:

por. [Stanisław Fabian] Choynecki [– dowódca kompanii],
ppor. [Edward] Kowalski,
ppor. [Tadeusz Czesław] Gaberman,
ppor. [Artur] Kludt;

[kompania] ckm 36 pp:

por. [Jan Kazimierz] Targowski [– dowódca kompanii],
ppor. [Tadeusz Karol] Kubiczek,
ppor. [Stefan] Maroszek,
ppor. [Włodzimierz] Pawłowski,
ppor. [Andrzej Jan] Szulc.

2 działa [kalibru] 75mm do bezpośredniej obrony p[rzeciw]pancernej: kpt. [Bronisław] Dobrzański + obsada.

Plut[on] p[rzeciw]pancerny: ppor. [Franciszek] Skiba.

Plut[on] pionierów: por. [Witold] Kwiatkowski, por. [Jan] Sznajder.

Druż[yna] cyklistów: plut. Mąderek.

Adiutant: ppor. [Bogusław] Szweryn, ppor. [Władysław] Nowicki, ppor. [Bolesław] Lachowski.

1 komp[ania] piechoty + 1 plut[on] ckm + 1 działko p[rzeciw]panc[erne]: dca por. [Piotr] Borkowski z 32 pp.

Straty:

201 [kompania]:	7 zab[itych]	
202 [kompania]:	4 zab[itych]	6 ran[nych]
203 [kompania]:		1 ran[ny]
[Kompania] ckm:	1 zab[ity]	4 ran[nych]
Art[tyleria]:	1 zab[ity]	6 ran[nych]
Pion[ierzy]:		1 ran[ny]

⁴¹ Janusz Królikowski podaje, że od 5 IX 1939 r. ppor. rez. Adam Uziembło był najpierw adiutantem IV batalionu 30 Pułku Strzelców Kaniowskich, a następnie dowodził plutonem strzeleckim. Zob. J. Królikowski, *Generałowie i admirałowie Wojska Polskiego 1943–1990 (S–Ż)*, Toruń 2010, s. 181.

Ubezpieczenia:

- 201 [kompania] – skraj szosy Bielany–Wawrzyszew, kościół Kamedułów nad Wisłą + ckm;
- 202 [kompania] – Parysów, Bielany, Wawrzyszew;
- 203 [kompania] – Wawrzyszew cmentarz (plac[ówka] ofic[erska] + ckm), tor kolejki koło Zdobyczy Robotniczej.

Rozpoznania:

- 201 [kompania] – maszty st[acji] nadawczej, Wawrzyszew;
- 202 [kompania] – Wawrzyszew–Młociny, Bielany–Łomianki;
- 203 [kompania] – Łomianki, Lasek Bielański, cm[entarz] Włoski;
- Cykl[iści] – szosa Młociny–Łomianki;
- Komp[ania z] 32 [pp] – rozpoznanie wzdłuż Wisły.